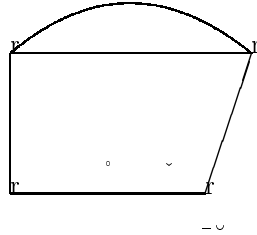

1.7 Неориентирани графи. Пътища. Свързаност. Ойлерови графи

Най-обща представа за граф, можем да добием, като конфигурация от линии, които свързват някои точки. Линиите се наричат ребра, а точките върхове на графа (Фиг. 1.7.1).

Фиг. 1.7.1

Определение 1.7.1 *Под граф* ще разбираме наредена двойка $G = \langle V, E \rangle$ от две множества V и E , като V е крайно, а E е множество от ненаредени двойки, елементи на V .

Елементите на V се наричат *върхове* на G , а тези на E *ребра* на графа, при това за реброто (a, b) казваме, че *свързва върховете* a и b (че е *инцидентно* с върховете a и b), а върховете a и b се наричат *крайщата на реброто* (a, b) . Когато два върха са крайща на едно и също ребро се наричат *съседни*.

Броят на ребрата, които са инцидентни с даден връх a на графа G се нарича *степен (валентност)* на a и се бележи с $\deg(a)$.

На Фиг. 1.7.1 има ребро, което свързва един и същи връх сам със себе си. Такъв връх ще наречем *самосвързан*. Някои двойки върхове се свързват с повече от едно ребро, както е на Фиг. 1.7.1. Такива ребра се наричат *паралелни (успоредни)*.

Граф, в които няма паралелни ребра и самосвързани върхове се нарича *прост граф*.

За простите графи е в сила следната зависимост:

$$|E| = \frac{1}{2} \sum_{a \in V} \deg(a).$$

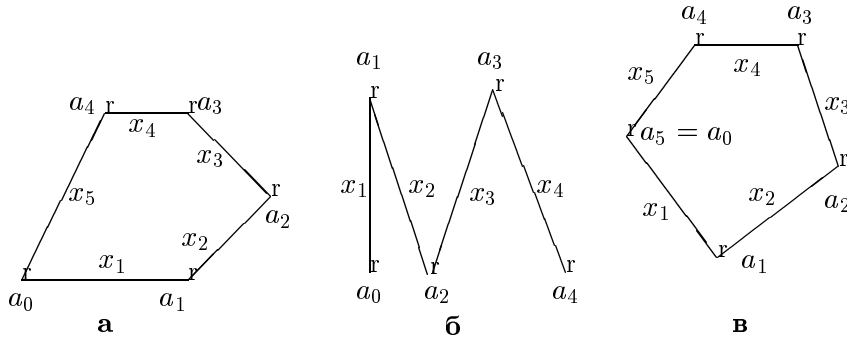
Теорема 1.7.1 *Броят на върховете a в прост граф, за които $\deg(a)$ е нечетно, е четно число.*

Доказателството на теоремата се получава от горното равенство и от това, че $\sum_{a \in V} \deg(a)$ е четно число. $\square$

Един връх a се нарича *изолиран*, ако $\deg(a) = 0$ и *краен*, ако $\deg(a) = 1$.

Нека $G = \langle V, E \rangle$ и $G_1 = \langle V_1, E_1 \rangle$ са два графа. Тогава G_1 се нарича *подграф* на G , ако $V_1 \subset V$ и $E_1 \subset E$.

Всяка редица от вида $t = a_0, x_1, a_1, x_2, \dots, a_{l-1}, x_l, a_l$, където $a_i \in V$, $x_i = (a_i, a_{i-1}) \in E$ се нарича *път с дължина l* , съединяващ върховете a_0 и a_l . Ако $a_0 \neq a_l$, той се нарича *отворен*, а в противния случай *затворен*. Път, на който всички ребра са различни се нарича *прост път* (Фиг. 1.7.2а).

Фиг. 1.7.2

Отворен път, на който всички върхове са различни се нарича *верига съединяваща a_i с a_l* и се бележи с (a_i, a_l) -верига (Фиг. 1.7.2б).

Затворен прост път, на който всички върхове са различни, се нарича *цикл* (Фиг. 1.7.2в).

Без сериозни трудности, може да се докаже следната теорема:

Теорема 1.7.2 *Ако между два върха a_0 и a_l , в даден граф, съществува прост път, който ги свързва, то между тях може да се построи (a_0, a_l) -верига или цикъл, съдържащ тези върхове.*

Да отбележим, че изискването, пътът между a_0 и a_l да е прост е съществено.

Доказателството на Теорема 1.7.2 може да се извърши, като разгледаме път, който свързва a_0 с a_l и е минимален, относно включването в себе си на ребра от зададения прост път. Съществуването на такъв път е обезпечено от това, че a_0 и a_l са свързани с прост път. Така избраният път е или (a_0, a_l) -верига или цикъл. $\square$

Следващата теорема, освен с важността си е интересна и с типичния за теорията на графите начин на доказване.

Теорема 1.7.3 *Нека $G = \langle V, E \rangle$ е граф, на който всички върхове имат четна степен. Тогава за всяко ребро x , съществува затворен прост път, който съдържа това ребро.*

Доказателство: Нека $x = (a_i, a_j)$ е произволно ребро от G . Тъй като $\deg(a_j)$ е четно следва, че съществува ребро x_1 , различно от x , което е инцидентно с a_j , като $x_1 = (a_j, a_1)$, $a_1 \neq a_j$. Пътят a_i, x, a_j, x_1, a_1 е прост.

Да предположим, че вече сме построили простия път $a_i, x, a_j, x_1, a_1, \dots, x_k, a_k$, които има дължина $k + 1$.

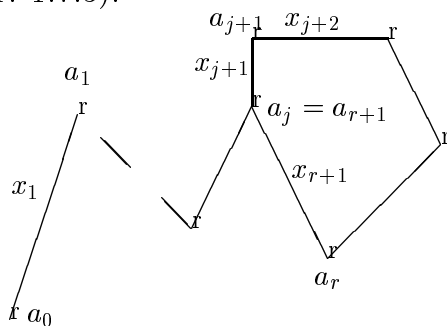
Като проведем същите разсъждения за a_k , както за a_j и a_1 ще получим прост път с дължина $k + 2$. Така получаваме редица от прости пътища с увеличаваща се дължина. Тъй като графът G е краен следва, че за някое k този процес на построяване на нови пътища с по-голяма дължина ще бъде преустановен. Това означава, че последният построен прост път завършва в a_i , тъй като $\deg(a_i)$ е четно и $\deg(a_i) \geq 2$. С това теоремата е доказана. $\square$

Друго важно свойство на графите, които имат върхове само от четна степен, е възможността те да се представят, като обединение от цикли без общи ребра.

Теорема 1.7.4 Ако $G = \langle V, E \rangle$ е граф, на който върховете са от четна степен и $E \neq \emptyset$, то E се представя, като обединение на множества от ребрата на няколко цикли, които два по два нямат общи ребра.

Доказателство: Да разгледаме един произволен прост път, построен по начина описан в доказателството на предишната теорема $a_0, x_1, a_1, x_2, a_2, \dots$

Някои от върховете в този път могат да съвпадат по между си. Нека $a_1, a_2, \dots, a_r$ са всичките, различни по между си върхове, а a_{r+1} е връх измежду $a_1, a_2, \dots, a_r$. Да предположим, че $a_{r+1} = a_j$, за някое j , $1 \leq j \leq r$. Очевидно ребрата $x_{j+1}, x_{j+2}, \dots, x_{r+1}$ образуват цикъл (Фиг. 1.7.3).

Фиг. 1.7.3

Да означим с $E' = E \setminus \{x_{j+1}, x_{j+2}, \dots, x_{r+1}\}$ и $G' = \langle V, E' \rangle$. Без особени затруднения се установява, че върховете на G' са от четна степен. При положение, че $E' \neq \emptyset$, то процесът на отстраняване на ребра на прости цикли, може да се продължи докато се получи граф с празно множество от ребра, с което теоремата е доказана. $\square$

От тази теорема се получават две следствия, първото, от които е обобщение на Теорема 1.7.3.

Следствие 1 Ако G е граф, на който всички върхове имат четна степен, то за всяко ребро x на G съществува цикъл в G , съдържащ реброто x .

Следствие 2 Ако в графа G съществуват две различни вериги P_1 и P_2 , които свързват различните по между си върхове a и b на G , то от някои ребра на P_1 и P_2 , може да се построи цикъл.

Теорема 1.7.5 Ако $G = \langle V, E \rangle$ е краен граф, то следните две твърдения са еквивалентни

- (i) съществува път в G с дължина по-голяма от n , $n = |V|$;
- (ii) в G съществува цикъл.

Доказателство: (ii) $\Rightarrow$ (i). Нека $c = a_0, x_1, a_1, \dots, x_s, a_s = a_0$ е произволен цикъл в G , тогава за всяко t редицата $c_t = \underbrace{cc \dots c}_t$ е

път в графа G . Тъй като c е цикъл с дължина поне едно, следва, че дължината на c_t е поне t . Следователно, ако изберем $t > n$ ще следва, че c_t е път в G с дължина по-голяма от n .

(i) $\Rightarrow$ (ii). Нека $a_0, x_1, a_1, \dots, x_s, a_s$ е произволен път в G , за който $s > n$. Следователно съществуват числа k и r , $0 < k \leq r \leq s$, такива, че a_k и a_r са един и същи връх на G , т.е. $a_k, x_{k+1}, a_{k+1}, \dots, x_r, a_r$ е път в G . Тъй като a_k и a_r съвпадат следва, че този път е цикъл. $\square$

Графът $G = \langle V, E \rangle$ се нарича *свързан*, ако между всеки два негови върха съществува път, който ги свързва.

Да разгледаме един произволен граф $G = \langle V, E \rangle$. Нека $S \subset V$ и с $E(S)$ да означим множеството от всички ребра на G , на които и двата краища са в S . Графът $\langle S, E(S) \rangle$ се нарича *подграф* на G , породен от множеството S .

Да въведем в множеството V от върхове на графа G двучленната релация $\sim$, като $a \sim b$ точно тогава, когато $a = b$ или съществува път в G , който свързва върховете a и b .

Очевидно $a \sim a$ за всяко $a \in V$, а от друга страна всеки път, който свързва a с b ще свързва и b с a , т.е. от $a \sim b$ следва,

че $b \sim a$. Нека $a \sim b$ и $b \sim c$. Следователно съществува $(a - b)$ -верига и $(b - c)$ -верига. Очевидно обединението на тези вериги дава път, който свързва a с c , т.е. $a \sim c$. Ето защо $\sim$ е еквивалентност в V и нека $V_1, V_2, \dots, V_k$ са класовете на еквивалентност при нея.

Подграфите $G_i = \langle V_i, E(V_i) \rangle$, за $i = 1, 2, \dots, k$, се наричат *свързани компоненти* на графа G , а техният брой k се нарича *степен на свързаност* на G .

Ако x е ребро на графа G , то с $G - x$ ще означаваме графа $G - x = \langle V, E \setminus \{x\} \rangle$.

Теорема 1.7.6 *Ако графът G е свързан и реброто x принадлежи на някои цикъл, то $G - x$ е свързан граф.*

Доказателството на тази теорема следва от факта, че във всеки път, който свързва два върха a_1 и a_2 и съдържа реброто x , можем да заменим x с останалата част от цикъла, след като отделим от него x . Полученият по този начин път, отново свързва върховете a_1 и a_2 .

Вярна е и обратната на Теорема 1.7.6.

Теорема 1.7.7 *Ако $G - x$ е свързан граф, то G е свързан граф и съществува цикъл на G , който съдържа реброто x .*

Доказателство: Нека a_1 и a_2 са крайщата на реброто x . Тъй като $G - x$ е свързан граф, то съществува в него (a_1, a_2) -верига P_1 . Очевидно $P_1 \cup \{x\}$ е цикъл в G . $\square$

Реброто x на графа G се нарича *мост*, ако графите G и $G - x$ имат различна степен на свързаност.

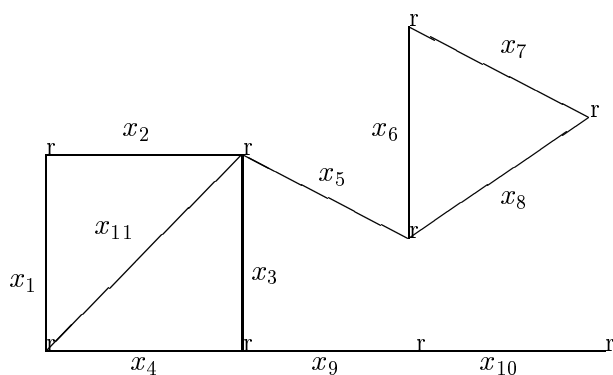
Следващата теорема характеризира ребрата, които са мостове в даден граф и е пряко следствие от предишните две теореми.

Теорема 1.7.8 *Реброто x на графа G е мост точно тогава, когато x не участва в нито един цикъл на G .* $\square$

Пример 1.7.1 Да се намерят всички мостове на графа, представен на Фиг. 1.7.4. Съгласно Теорема 1.7.8, мостовете на този граф са: x_5, x_9, x_{10} .

Определение 1.7.2 Всеки прост път, който съдържа всички ребра на графа G се нарича ойлерова верига (път) в G .

Намирането на ойлеров път в даден граф е една от първите задачи в теорията на графите и до голяма степен може да се смята, че с нейното решаване започва съдържателното развитие на тази теория.

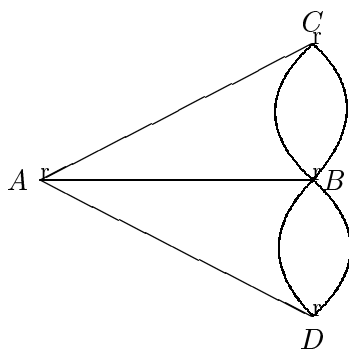
Фиг. 1.7.4

Тази задача възниква във връзка с обхождането на мостовете на река Прегол. През Кьонинсберг, реката протича, като образува два острова A и B , които са съединени с мостове, както е показано на Фиг. 1.7.5.

Задачата се състои в това, тръгвайки от произволен участък на сушата A, B, C или D , да се преминат всички мостове само по веднъж и да се достигне отново в началния участък от сушата.

Фиг. 1.7.5

Дълго време се е считало, че задачата няма решение и едва през 1736 г. великият швейцарски математик Леонард Ойлер дава окончателен отговор, като я свежда до намирането на ойлерова затворена верига за графа представен на Фиг. 1.7.6.

Фиг. 1.7.6

Следващите две теореми изчерпват въпроса за съществуване на ойлерови пътища в графите.

Теорема 1.7.9 *Свързаният граф $G = \langle V, E \rangle$ има затворен ойлеров път точно тогава, когато всичките му върхове имат четна степен.*

Доказателство: Очевидно, на всеки свързан граф, който има затворен ойлеров път, върховете са от четна степен.

Да докажем сега, че всеки свързан граф G , на който всички върхове имат четна степен, има затворен ойлеров път.

От Теорема 1.7.3 следва, че в G има затворен прост път

$$P : a_0, x_1, a_1, \dots, x_t, a_t = a_0$$

с максимален брой ребра.

Да допуснем, че в графа G има върхове, които не участвуват в този път. Нека например върхът a на G не принадлежи на P . Тъй като G е свързан граф следва, че за всяко i , $0 \leq i \leq t-1$ съществува верига P_i , която свързва върха a с върха a_i .

Нека j е такава, че P_j е най-кратката измежду веригите P_i за $i = 0, 1, \dots, t-1$ и без ограничение да приемем, че

$$P_j : a = b_0, y_1, b_1, \dots, y_r, b_r = a_j.$$

Очевидно $r \geq 1$ и

$$\{b_0, b_1, \dots, b_{r-1}\} \cap \{a_0, a_1, \dots, a_{t-1}\} = \emptyset$$

и следователно реброто y_r не участвува в пътя P . Нека $E' = E \setminus \{x_1, x_2, \dots, x_t\}$. Тъй като пътят P е затворена верига, то върховете на графа $G' = \langle V, E' \rangle$ имат четна степен. От теорема 1.7.3 следва, че съществува прост затворен път в G' , който включва реброто y_r и нека той е

$$P' : a_j, y_r, \dots, a_j.$$

Сега, ако в P заменим a_j с пътя P' , ще получим противоречие с това, че P е затворен път с максимален брой ребра в G . Следователно в P са включени всички върхове на графа G .

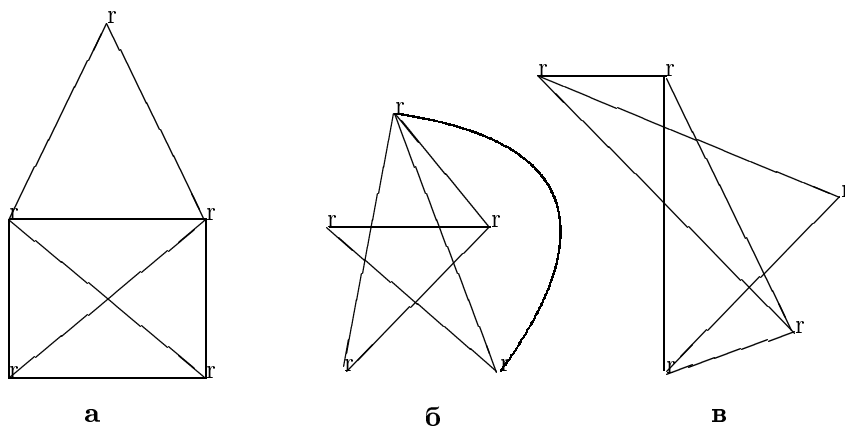
Да допуснем сега, че в P не са включени всички ребра. Следователно съществува ребро x , което не е в P и има за един от своите краища някой от върховете в P , например a_i . Както достигнахме до противоречие, чрез y_r и a_j в предишната част от доказателството, така и тук с x и a_i можем да построим затворен път в G с по-голям брой ребра, отколкото са в P . С това противоречие, теоремата е доказана. $\square$

Следствие 1 *Свързаният граф $G = \langle V, E \rangle$ има отворен ойлеров път тогава и само тогава, когато G има точно два върха от нечетна степен.*

Граф, който има ойлеров път често се нарича *ойлеров граф*.

Пример 1.7.2 Кои от графите на Фиг. 1.7.7 са ойлерови. Съгласно Теорема 1.7.9 и нейното следствие следва, че:

- графът на Фиг. 1.7.7а е ойлеров, тъй като има отворен ойлеров път и притежава точно два върха от нечетна степен;
- графът на Фиг. 1.7.7б е ойлеров, тъй като има затворен ойлеров път и всичките му върхове са с четна степен;
- графът на Фиг. 1.7.7в не е ойлеров, тъй като има 4 върха от степен 3.

Фиг. 1.7.7

Лесно се съобразява, че ако един граф има отворен ойлеров път, то краищата на този път са двата върха, чиято степен е нечетна, докато за графите, които имат затворен ойлеров път за краищата на такъв път може да се вземе кой да е връх на графа.

Определение 1.7.3 *Свързан граф без цикли се нарича дърво.*

Очевидно всеки два върха в едно дърво, могат да се свързват с верига, а от Следствие 2 на Теорема 1.7.4 следва, че такава верига е единствена. Обратното също е вярно, т.е. ако в един свързан граф всеки два върха могат да се свържат само с една верига, то този граф няма цикли. Така достигнахме до следната теорема.

Теорема 1.7.10 *Един граф е дърво, точно тогава, когато между всеки два негови различни върха съществува точно една верига.*

Следващата теорема и нейното следствие са очевидни.

Теорема 1.7.11 *Всяко дърво, съдържащо поне едно ребро има поне два крайни върха.*

Следствие 1 *Всяко дърво с поне два различни върха има поне два крайни върха.*

Лесно се съобразява, че ако от едно дърво отстраним кой и да е краен връх заедно с инцидентното с него ребро ще получим отново дърво.

Теорема 1.7.12 *Всяко дърво с n върха има точно $n - 1$ ребра.*

Доказателство: При $n = 1$, очевидно всяко дърво се състои само от един връх и $n - 1 = 0$ ребра. Да допуснем, че теоремата е вярна при $n = k$ и да разгледаме произволно дърво T с $k + 1$ върха. От следствието на Теорема 1.7.11 следва, че T има поне един краен (заключителен) връх. Нека a е произволен заключителен връх на T , и x е единственото ребро, инцидентно с a .

Да разгледаме дървото T' , получено от T след като отстраним от него връх a и реброто x . Очевидно T' има k върха и съгласно допускането ще има $k - 1$ ребра. Следователно T ще има $k + 1$ върха и k ребра. $\square$

Нека $G = \langle V, E \rangle$ е свързан граф. Всяко дърво, което е подграф на G и съдържа всички върхове на G се нарича *покриващо дърво* за G .

Теорема 1.7.13 *Всеки свързан граф има поне едно покриващо дърво.*

Доказателството на тази теорема следва непосредствено от Теорема 1.7.6

Следствие 1 *Свързан граф G с n върха и $n - 1$ ребра е дърво.*

Доказателство: Ако допуснем, че в G има цикъл, то съгласно Теорема 1.7.6 от него, след като отстраним само едно ребро x , полученият граф $G - x$ отново е свързан и има n върха и $n - 2$ ребра. Съгласно Теорема 1.7.13 $G - x$ има покриващо дърво T , което има n върха и не повече от $n - 2$ ребра. Това противоречи на Теорема 1.7.12. $\square$

Следствие 2 *Ако G е свързан граф с n върха и q ребра, то*

$$q - n + 1 \geq 0.$$

Нека k е степен на свързаност на графа $G = \langle V, E \rangle$, а p е броя на върховете и q – броя на ребрата на G . Числото

$$\mu = q - p + k$$

се нарича *цикломатическо число* на G .

Нека $G_1, G_2, \dots, G_k$ са свързаните компоненти на графа G , които имат съответно $p_1, p_2, \dots, p_k$ върхове и $q_1, q_2, \dots, q_k$ ребра, като техните цикломатически числа са

$$\mu_i = q_i - p_i + 1 \text{ за } i = 1, 2, \dots, k.$$

Тогава следното равенство е очевидно

$$\mu = \sum_{i=1}^k \mu_i.$$

Доказателството на следващата теорема, предоставяме за самостоятелно упражнение.

Теорема 1.7.14 Цикломатическото число на всеки граф е цяло и е 0 точно тогава, когато графът е дърво.

З а д а ч и

1. Да се докаже, че един граф $G = \langle V, E \rangle$ с $|V| \geq 3$ е свързан точно тогава, когато съществуват поне два върха a и b от V така, че графите $G_a = \langle V_a, E(V_a) \rangle$ и $G_b = \langle V_b, E(V_b) \rangle$ са свързани, където $V_a = V \setminus \{a\}$ и $V_b = V \setminus \{b\}$.
2. Нека $G = \langle V, E \rangle$ и $\bar{G} = \langle V, \bar{E} \rangle$, където $\bar{E} = V \times V \setminus E$. Да се докаже, че поне един от графите G или $\bar{G}$ е свързан.
3. Да се докаже, че ако за всеки връх a на графа $G = \langle V, E \rangle$ е в сила неравенството

$$\deg(a) \geq \frac{1}{2}(|V| - 1),$$

то G е свързан граф.

4. Да се докаже, че в граф с цикломатическо число 1 има точно един цикъл.
5. Да се докаже, че ако в един граф има точно два върха a и b с нечетна степен, то съществува (a, b) -верига в графа.
6. Да се докаже, че всеки две вериги с максимални дължини в даден свързан граф имат поне един общ връх.
7. Да се докаже, че ако G е граф с n върха и m ребра, като $m < n - 1$, то G не е свързан граф.
8. Да се докаже, че ако x е ребро в графа G , то следните твърдения са еквивалентни:
  - (i) x е мост в G ;
  - (ii) съществуват два различни върха a и b на G така, че x принадлежи на всяка (a, b) -верига;
  - (iii) в графа G няма нито един цикъл, който да съдържа x .